LIFE project AMBITION herstelt leefgebieden van vijf bedreigde amfibiesoorten

Ronald Zollinger & Wilbert Bosman

Met hulp van Europees geld uit het LIFE Nature programma is in de afgelopen vier jaar het project LIFE AMBITION in uitvoering. De naam AMBITION staat voor 'Amphibian Biotope Improvement in the Netherlands' en natuurlijk de ambitie die er achter schuil gaat. Dit artikel gaat in op welke resultaten het project tot nu toe heeft opgeleverd, de samenwerking tussen de vele natuurorganisaties en laat zien welke maatregelen voor de soorten nog nodig zijn.

Het hoofddoel van AMBITION is om levensvatbare meta-populaties te ontwikkelen van vijf amfibiesoorten en een libellensoort, de Gevlekte witsnuitlibel (*Leucorrhinia pectoralis*) die vallen onder de Habitatrichtlijn. Deze soorten staan ook op de nationale Rode Lijst: Kamsalamander (*Triturus cristatus*) (kwetsbaar), Geelbuikvuurpad (*Bombina variegata*) (ernstig bedreigd), Vroedmeesterpad (*Alytes obstetricans*) (kwetsbaar), Boomkikker (*Hyla arborea*) (bedreigd) en Knoflookpad (*Pelobates fuscus*) (bedreigd).
Alle onderhavige soorten zijn extra bedreigd, omdat hun vroegere verspreiding in Nederland vooral buiten de huidige Ecologische Hoofdstructuur (EHS) lag en afhankelijk was van kleinschalige cultuurlandschappen. Agrarische schaalvergroting tussen 1950 en 1980 heeft het aantal poelen, kleine watertjes en landbiotopen ernstig verminderd. Daardoor zijn de meeste soorten nu beperkt tot een paar geïsoleerde kerngebieden, veelal in natuurreservaten.

Van idee naar projectvoorstel
Sinds 2000 is er een aantal landelijke soortenbeschermingsplannen voor amfibieën van start gegaan. Achtereenvolgens verschenen Vroedmeesterpad en Geelbuikvuurpad in 2000 (Lenders, 2000), Boomkikker en Knoflookpad, beide in 2001 (Crombaghs & Lenders, 2001; Crombaghs & Creemers, 2001). De Kamsalamander is een belangrijke soort bij de aanwijzing van Natura-2000 gebieden (Zollinger, 2006). Door de coördinatoren van de beschermingsplannen zijn concrete uitvoeringsmaatregelen per deelgebied en per soort uitgeschreven. In 2003 lagen zodoende veel plannen op de plank om uit te voeren, maar vaak ontbrak het aan voldoende budget. Voor nieuwe aanleg van een poel is meestal wel geld te vinden, maar voor onderhoud en herstel zijn minder reguliere middelen beschikbaar (bijvoorbeeld uit Programma Beheer). Stichting RAVON heeft het initiatief genomen om al deze deelprojecten onder te brengen in één groot project, mede gefinancierd – voor 50% – met Europees geld uit het LIFE Nature programma. Voor de cofinanciering zijn de provincies Overijssel, Gelderland en Limburg bereid gevonden een bijdrage te leveren alsmede het Ministerie van LNV. Ook de deelnemende terreineigenaren hebben een duit in het zakje gedaan en er zijn een aantal fondsen (ICES-natte natuur, De Hedwig Carolina Stichting, Nationale Postcode Loterij) bereid gevonden voor financiële ondersteuning. RAVON kon voor het totale bedrag van 1,3 miljoen euro niet borg staan en heeft Staatsbosbeheer bereid gevonden dit als projectleider op zich te nemen. Na indiening op 1 november 2003 bij de Europese Commissie te Brussel kon op 30 augustus 2004 met de uitvoering van de plannen worden begonnen.

Strategie in vier fasen
Gestart wordt met de veiligstelling van de huidige kerngebieden, gevolgd door vergroting van deze biotopen door ontwikkeling of herstel van biotopen nabij de kerngebieden (fig. 1). De geïsoleerde biotopen worden daarna met elkaar verbonden door verbindingszones of trekroutes. Op deze wijze zal zich een duurzaam netwerk van interactieve subpopulaties ontwikkelen. Deze zogenaamde meta-populatie structuur waarborgt dat een populatie niet zal verdwijnen, zelfs als enkele sub-populaties plaatselijk uitsterven. De nabije sub-populaties zullen dan in staat zijn om het 'lege' biotoop door natuurlijke verspreiding weer op te vullen. Voor de Geelbuikvuurpad en Knoflookpad is op dit moment het bereiken van fase 1 en 2 het hoogst haalbare, namelijk om de teruggang in aantal individuen te stoppen. Voor de Vroedmeesterpad, Kamsalamander en Boomkikker zijn

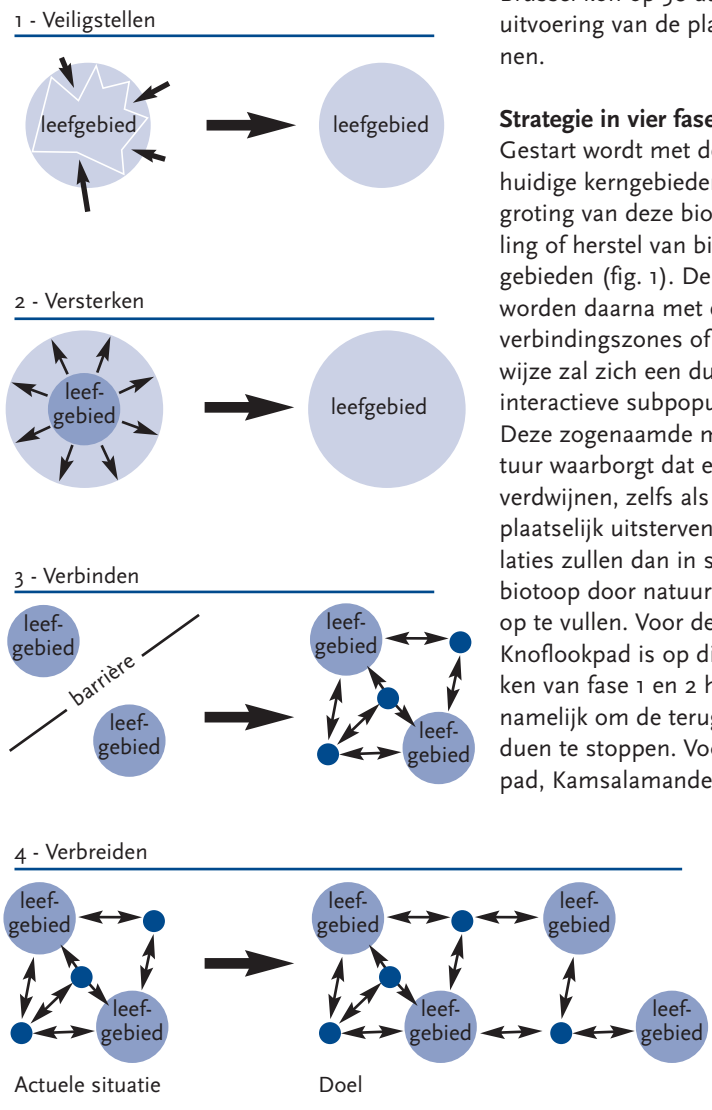

Fig. 1. De vier-fasen strategie om populaties van bedreigde amfibiesoorten er bovenop te helpen.

Foto 1. Veldbezoek van projectteam in de Meinweg (foto: Wilbert Bosman).

de derde en vierde fase het meest van belang, namelijk het verbinden van deelpopulaties tot een groter netwerk.
De werkzaamheden omvatten de aanleg en herstel van een paar honderd voortplantingswateren en de ontwikkeling of herstel van nabijgelegen landbiotoop. Om duurzame biotoopverbetering te garanderen richten we ons voornamelijk op Natura 2000-gebieden die zijn aangewezen onder de Habitatrichtlijn (artikel 4 van de Richtlijn 92/43/EEC) als speciaal beschermingsgebied voor de Kamsalamander en de Geelbuikvuurpad.

Samenwerking in de praktijk
Een breed samenwerkingsverband tussen natuurorganisaties klinkt voor de buitenstaander als een logische aangelegenheid. In de praktijk zijn er echter weinig omvangrijke projecten waar zo veel verschillende partners aan deelnemen. In dit geval gaat het om: Staatsbosbeheer, Vereniging Natuurmonumenten, Stichting RAVON, Landschap Overijssel, Stichting Landschapsbeheer Gelderland en Stichting IKL (Stichting Instandhouding Kleine Landschapselementen in Limburg) (foto 1).
Iedere organisatie kent een eigen cultuur en werkwijze. Die pluriformiteit aan organisaties is enerzijds de kracht achter het project; dit was één van de redenen voor de toekenning van het project door Brussel. Tenslotte moesten we concurreren met projecten in het buitenland die veel méér aansprekende soorten hadden zoals Bruine beer (*Ursus arctos*), Iberische lynx (*Lynx pardinus*), Spaanse keizerarend (*Aquila adalberti*) en Monniksgier (*Aegypius monachus*).
Anderzijds brengt de veelheid aan organisaties extra overleg met zich mee en het stroomlijnen van alle informatie vanwege de eisen die vanuit de Europese Commissie worden gesteld. Vooral op de zeer gedetailleerde wijze van factureren en administreren die vereist is, is niet elke organisatie ingesteld. Het opstellen en krijgen van één complete ontheffingsaanvraag voor de Flora- en faunawet bleek niet eenvoudig te zijn. Het grote voordeel van de brede samenwerking woog daar zeker tegen op: medewerkers van verschillende organisaties hebben elkaar beter leren kennen, ervaringen kunnen uitwisselen, taken weten te verdelen, enz. Zo werd op 8 september 2006 in Cadier en Keer de eerste van twee internationale workshops gehouden in het kader van het LIFE-Ambition project. De workshop had als hoofddoel een ieder te informeren over dit project, verschillende vormen van soortspecifiek beheer, buitenlandse LIFE-projecten en het Nederlandse soortenbeschermingsprogramma. De presentaties zijn op de website www.life-ambition.com te zien.

Schop in de grond
Eén mei 2004 kon dan eindelijk de eerste graafmachine aan de slag. In Drenthe, Overijssel, Gelderland en Limburg werden in 14 grotere of kleinere gebieden maatregelen genomen voor de eerder genoemde soorten (fig. 2). Uiteindelijk worden er minstens 81 wateren aangelegd, 96 wateren worden hersteld of vergroot en worden ook verbeteringen in de landhabitat aangebracht (tabel 1).
Het eerste project dat van start ging was het Drents Friese Wold. In dit gebied van 6000 ha komt de Kamsalamander voor. Voor deze soort zijn 14 nieuwe voortplantingswateren gerealiseerd en werden er vier hersteld. Belangrijk ook was herstel van een kwelzone in het gebied die is aangelegd in de vorm van een kleine geul of beek die langzaam de helling afstroomt. Lijnvormige struwelen met streekeigen soorten moeten in de toekomst de landhabitat gaan vormen.
In het Bornebroek nabij het Aamsveen in Overijssel, waar Kamsalamander en Boomkikker leven, is een grasland perceel omgevormd tot een groot voortplantingsbiotoop voor Kamsalamander en Boomkikker (foto 2). In het natte graslandperceel is een centrale geul gegraven waarin kwelwater uittreedt en afstroomt. De geul wordt omgeven door kleinere en grotere, ondiepe voortplantingswateren eveneens met kwelwater gevuld. Om de zo belangrijke zonplaatsen te realiseren voor Boomkikker is aan de randen van het perceel een aanzet

Fig. 2. De ligging van de 14 deelgebieden in de provincies Drenthe, Overijssel, Gelderland en Limburg.
1. Drents Friese Wold
2. Achter de Voort, Ageler en Voltherbroek
3. Landgoederen Oldenzaal
4. Lonnekermeer
5. Aamsveen
6. Witte veen
7. Leusveld, Voorstonden en Empese/Tondense heide
8. Leudal
9. Meinweg
10. IJzerenbosch
11. Geuldal
12. Kunderberg
13. Savelsbos
14. Noorbeemden/Hoogbos

		Geelbuikvuurpad	Kamsalamander	Boomkikker	Knoflookpad	Vroedmeesterpad	Gevlekte witsnuitlibel	aanleg voortplantingswateren	herstel voortplantingswateren	overig (herstel vennen)	aanleg/herstel landhabitat
1	Drents Friese Wold		•				14	4	2	*	
2	Landgoederen Oldenzaal		•	•			14	22		*	
3	Achter de Voort, Ageler- en Voltherbroek		•	•			10			*	
4	Aamsveen		•	•			4	3		*	
5	Witte veen		•	•			1	5		*	
6	Lonnekermeer		•			•	1			*	
7	Leusveld, Voorstonden en Empese- en Tondense heide		•		•		3	21		*	
8	Leudal		•		•		4	6			
9	IJzerenbos			•			9	5		*	
10	Meinweg		•		•		4	7			
11	Geuldal	•			•		14	9		*	
12	Noorbeemden en Hoogbos				•		3				
13	Savelsbos				•			12		*	
14	Kunderberg				•			2		*	
	totaal						81	96	2		

Tabel 1. Per gebied een overzicht van de soorten in het AMBITIONproject en de uitgevoerde maatregelen in de vorm van aanleg, herstel van voortplantingswateren of landhabitat.

gegeven tot de ontwikkeling van braamstruweel en ruigte. De Kamsalamander profiteert vooral van de ontwikkeling van ruigte.
In terreinen van Vereniging Natuurmonumenten bij Leusveld, Voorstonden en Empese- en Tondense heide en bij particulieren op de rand van de Veluwe zijn voor Kamsalamander en Knoflookpad maar liefst 21 wateren gerestaureerd en drie nieuwe aangelegd. Dit gebied is een bolwerk voor beide soorten. Om de landhabitat te verbeteren zijn hier struwelen aangeplant.
In het Meinweggebied van Staatsbosbeheer leeft nog een zeer kleine populatie van de Knoflookpad en daarnaast komt ook Kamsalamander voor. Hier zijn vier nieuwe wateren aangelegd en zeven zijn voor de beide soorten hersteld. Nu worden mogelijkheden onderzocht om ook de landbiotoop te verbeteren.
In de Berghofweide, onderdeel van het gebied Geuldal in Zuid-Limburg, is voor een zeer kleine populatie van de Geelbuikvuurpad een nieuw basisbiotoop aangelegd met aan de randen schuilplaatsen in de vorm van vuursteen. De plek werd al zeer kort daarna bezet.
Verder zijn in de Zuid-Limburgse gebieden Noorbeemden-Hoogbos, Savelsbos, Kunderberg en Geuldal veel maatregelen genomen voor de Vroedmeesterpad. Een groot aantal wateren zijn gerestaureerd door onder andere de bosopslag rondom de wateren te verwijderen, waardoor ze weer volop zon krijgen. Op een aantal plaatsen was de kwaliteit van de landhabitat een knelpunt. Zonbeschenen schuilplaatsen zijn zeer belangrijk voor de Vroedmeesterpad. Deze zijn in de vorm van stapelmuren gebouwd of stenen gegroepeerd langs de wateren.

Foto 2. Bornebroek met centraal de geul met daar omheen de voortplantingswateren voor Kamsalamander en Boomkikker (foto: Harry Koster).

Eerste verheugende resultaten
Om de effecten van de (herstel)maatregelen op de amfibiepopulaties te meten, is in 2005 een nulmeting uitgevoerd. In het afsluitende jaar 2008 worden alle wateren nogmaals geïnventariseerd op amfibieën. In de tussentijd zijn steekproefsgewijs wateren bemonsterd om de voortgang te volgen. Hierbij moet rekening gehouden worden met het feit dat niet alle amfibiesoorten de wateren even snel koloniseren. Pioniersoorten als Geelbuikvuurpad en Boomkikker kunnen wateren snel na aanleg koloniseren, terwijl de Kamsalamander meestal enkele jaren wacht totdat de waterplantenvegetatie zich heeft ontwikkeld om eitjes op af te kunnen zetten.
De Knoflookpad laat zich pas na vele jaren zien als een voortplantingswater zich in een later successiestadium bevindt (foto 3).
De eerste successen zijn inmiddels geboekt. In Zuid-Limburg hebben de Geelbuikvuurpad en de Vroedmeesterpad enkele nieuw aangelegde voortplantingswateren weten te vinden (Bosman et al., 2007).
De Boomkikker profiteerde meteen in de leefgebieden Aamsveen en het IJzerenbos (foto 4).
Dat niet alleen amfibieën profiteren van de maatregelen blijkt ook uit een terreinbezoek van drie floristen in de zomer van 2007 die in en rond de twee jaar geleden (2005) gegraven poel in het Voltherbroek bijzondere plantensoorten aantroffen. In de drooggevallen poel groeiden een groot

aantal planten waaronder zeldzame soorten van voedselarme omstandigheden zoals Waterpunge (*Samples valerandi*), Dwergzegge (*Carex oederi oederi*), Kantig hertshooi (*Hypericum dubium*), Blauwe zegge (*Carex panicea*), Schildereprijs (*Veronica scutellata*), Pilvaren (*Pilularia globulifera*), Wijdbloeiende rus (*Juncus tenageia*) en Vlottende bies (*Eleogiton fluitans*).

Vooruitblik

Het soortenbeleid in Nederland is de laatste jaren van koers gewijzigd richting een leefgebiedenbenadering. In de praktijk handelde LIFE AMBITION al volgens dit nieuwe concept; een breed samenwerkingsverband, meerdere soorten en soortgroepen tegelijk zijn nu richtinggevend in het beschermingsbeleid van de regering. Ook vindt in het project samenwerking met het buitenland plaats.
Enkele soorten, zoals Boomkikker, zijn weliswaar in aantal toegenomen, maar nog onvoldoende. Van belang is dat de gecreëerde en herstelde habitats op een goede wijze worden beheerd. Dit vraagt een grote inspanning van de terreinbeheerders. Hiertoe zullen zij voldoende financiën moeten hebben dan wel creëren. Binnen het Programma Beheer zou het bijvoorbeeld mogelijk moeten worden om pakketten af te sluiten die zich specifiek richten op kleine wateren met hun bijbehorende fauna (amfibieën, reptielen, libellen en macrofauna).

Foto 4. Informatiepaneel langs fietspad met op de achtergrond het herstelde leefgebied Bornebroek waar de Boomkikker zich al heeft laten horen (foto: Ronald Zollinger).

Daarnaast is een betere koppeling tussen uitvoeringsmaatregelen en effecten op fauna (monitoring) zeer gewenst. Binnen OBN gebeurt dit nog te weinig; hier liggen grote kansen en uitdagingen.
Gebleken is dat AMBITION de mogelijkheid biedt om verder te gaan: in andere gebieden zouden soortgelijke projecten kunnen worden opgestart en financiering worden gezocht.

Literatuur

Bosman, W., B.H.J.M. Crombaghs & J.B.M. Thissen 2007. De Geelbuikvuurpad: perspectief voor een Natura 2000-soort in zeer ongunstige staat. De Levende Natuur 108 (6): 252-255.

Crombaghs, B.H.J.M. & R.C.M. Creemers, 2001. Beschermingsplan Knoflookpad 2001-2005. Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, 's-Gravenhage.

Crombaghs, B.H.J.M. & H.J.R. Lenders, 2001. Beschermingsplan Boomkikker 2001-2005. Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, 's-Gravenhage.

Lenders, H.J.R., 1996. Poelenplannen: RAVON en pragmatische soortbescherming in Nederland. De Levende Natuur 97 (5): 199-204.

Lenders, A.J.W., 2000. Beschermingsplan Vroedmeesterpad en Geelbuikvuurpad 2000-2004. Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, 's-Gravenhage.

Zollinger, R., 2006. Vrijwilligers zetten Kamsalamanders en Modderkruipers op de Natura 2000 kaart. De Levende Natuur 107 (6): 270-274.

Foto 3. De Knoflookpad reageert pas jaren later op herstelmaatregelen. Daarom is de urgentie hoog voor het geringe aantal kleine restpopulaties die nog in Nederland over zijn (foto: Wilbert Bosman).

Dankwoord

Dank aan alle vrijwilligers, terreinbeheerders en andere betrokkenen, in het bijzonder de projectleider Roelof Heringa van Staatsbosbeheer. Verder ook aan alle subsidiënten, met name aan de Europese Commissie, die dit project mogelijk hebben gemaakt.

Drs. R. Zollinger
Stichting RAVON
Teamleider Onderzoek en Bescherming
Postbus 1413
6501 BK Nijmegen
e-mail: r.zollinger@ravon.nl

Drs. W.W. Bosman
Stichting RAVON
Senior Projectleider
Postbus 1413
6501 BK Nijmegen
e-mail: w.bosman@ravon.nl